

WINTERREISE, EEN MONUMENT VAN DE LIEDKUNST

door René Slot

De liederencyclus *Winterreise*, een monument van de liedkunst, van Franz Schubert op teksten van Wilhelm Müller heeft sinds haar ontstaan in 1827 een magnetische werking op musici en luisteraars gehad. De schoonheid van de muziek, de directe, maar schijnbaar eenvoudige, gedichten, ontroeren tot diep in de ziel. De cyclus heeft voor sommige muzikiekiefhebbers voor de winterperiode de betekenis, die Bach's *Passionen* hebben voor de Paastijd.

Hoewel Schubert's meesterschap algemeen wordt erkend, worden de gedichten van Müller onterecht als van mindere kwaliteit beschouwd. Al lijken de teksten spontaan met een eenvoudige inhoud, de esthetiek en impact van Müller's poëzie zijn heel direct en diepgaand. De tekst van de *Winterreise* is volgens Susan Youens in haar briljante boek *Retracing a Winter's Journey* (waaraan veel van de inhoud van deze inleiding ontleend is), een opzettelijke paradoxale fusie van volksmuziek-achtige vorm met een inhoud, die geheel niet eenvoudig is. De innerlijke belevenissen van de reiziger (*Wanderer*), de hoofdpersoon van deze cyclus, zijn niet simpel. Hij ver-

Schober's huis vandaag, ik zal een cyclus van gruwelijke (*schauerlicher*) liederen zingen. Ze hebben me meer gekost, dan welke liederen dan ook.... Ik houd meer van deze liederen dan van de rest, jullie zullen er ook van gaan houden.'

De teksten van de *Winterreise* gaan veel verder dan het verdriet over de ontrouwe geliefde. Het gaat over fundamentele, existentiële vragen: wat is de relatie tussen het zelf en een wereld zonder God? Wat is illusie en wat is werkelijkheid? Waar zijn betekenis en zin te vinden in een wereld waar uiteenvallen heerst? (Susan Youens). Youens noemt de cyclus een monodrama. Een enkel karakter onderzoekt het labyrint van de psyche, op zoek naar zelfkennis, verzachting van pijn, ontsnapping, een vlucht naar binnen.

Het steriele landschap van de winter sluit hierbij aan. De Natuur is net als de ziel zonder leven en warmte. De winterreiziger zoekt naar de betekenis van zijn psychische wonden tegen de achtergrond van een angst voor zinloosheid. De dichter laat de diepste emoties horen – als iemand die aan de wand luistert – van de reiziger, waar vooral het innerlijke leven speelt. De feitelijke gebeurtenissen zijn alleen indirect te horen, via het effect dat ze hebben op de reiziger. Naar wat feitelijk gebeurd is, valt soms te raden. Het is het verhaal van een zoektocht naar zelfbegrip. Een winterreis is ook een innerlijke reis geworden.

ring door de pijn, om daarna sterker te worden en de waarde van het leven leren kennen – vanuit het principe: 'alles wat me niet doodt, maakt me sterker?'

Het is een gelaagd kunstwerk en daarmee op verschillende wijze en op soms verschillende niveaus tegelijk te interpreteren. De spanning ontstaat door de vele dualiteiten erin: allereerst de spanning tussen Schubert (de muziek) en Müller (de tekst). De soms totaal verschillende kwaliteiten van de volledig gelijkwaardige zang- en pianopartij. Tegelijkertijd kan de zanglijn lyrisch en ontroerend zijn en de pianolijn bijvoorbeeld bars en ritmisch. De spanning door de verschillende karakters van de uitvoerenden. Ook dualiteiten in de thematiek: onthechting of wanhoop, depressie en suïcidedachten? Transformatie of blijven hangen in depressie en somberheid? Dood of opstanding? Individu tegenover omgeving, groep, sociale acceptatie en controle?

Iedereen die zich in de teksten en de muziek verdiept, dient zelf een antwoord te geven op de verschillende vragen.

trekt op een eenzame reis, nadat zijn geliefde hem bedrogen heeft, een reis in de diepten van zijn wezen in het proces van zelfontdekking en transformatie. Hij voelt zich vervreemd van de 'gewone' wereld, van de mensheid, die een naïef leven lijkt te leiden, met regelmatige emotionele uitbarstingen en doodsgedachten. De cyclus lijkt zo geschreven te zijn alsof er geen luisteraars zijn, niemand anders dan wandelaar zelf. Het is een vertolking van de 'weg naar binnen'. Schubert heeft de gedichten voor *Winterreise* gekozen uit de bundel van Müller: *Gedichten aus den hinterlassenen Papieren eines reisenden Waldhornisten II* (1824). De reiziger (*Wanderer*) van Müller is een originele figuur, passend in een van de favoriete thema's van die tijd: reizigers op een queeste, gedreven door een vloek of een betovering, verlangend naar verlossing, zoekend naar ervaringen en liefde.

Schubert was zeer geraakt aan het eind van zijn leven bij het componeren van deze gedichten. Het is zelfs de vraag of het zijn levens-einde bespoedigd heeft. Zijn vriend, de dichter Johann Mayrhofer, schreef in 1829: 'Hij was lang en ernstig ziek geweest, had ontmoedigende ervaringen doorgemaakt, het leven had zijn roze gloed verloren, de winter was voor hem gekomen. De ironie van de gedichten, geworteld in wanhoop, sprak hem aan: het kwam tot expressie in de snijdende tonen, ik was pijnlijk geraakt.' Joseph Spaun, een andere vriend, herinnerde zich (1858) dat Schubert zei: 'Kom naar

Het is fascinerend dat de teksten en de muziek door zoveel kunstenaars, zo compleet verschillend geïnterpreteerd zijn. Interpretaties en musicologische analyses van de *Winterreise* wisselen: sommigen noemen het middelmatige poëzie, handelend over het verval van een jongeman na een grote teleurstelling in de liefde bij een zwakke individualiteit (H. Lowen Marshall – zie Susan Youens). Anderen (Alan Cottrell) geven een psychologische verklaring, waarin de reiziger vervreemdt van de wereld en van zichzelf door zich terug te trekken in zijn eigen wezen... geleidelijk leidt het proces met alle doodsgedachten, tot een dood van de ziel, in de vorm van vervreemding en wanhoop.

Het einde van de cyclus blijft open: er is (in tegenstelling tot de eerdere liederencyclus van Schubert *Die schöne Müllerin*) geen dood, geen einde, de weg gaat door. Pas in het laatste lied ontmoet de reiziger een ander mens, waaraan hij vraagt of hij met hem mag mee-reizen (de lierdraaier). Daarvoor spreekt hij alleen zelf tot de natuur: de sneeuw, de bevroren rivier of de kraai die zijn lijf wel zou willen opeten. Er is niet één alomvattende mening over *Winterreise* te geven. Is het alleen een depressieve reactie op liefdesverdriet? Is het een versterkte, maar in opzet 'normale' reactie op trauma en verlies? Een noodzakelijk onthechten en sterfproces om daarna (maar er is geen lied meer na het 24e) te leiden tot opstanding? Is het een loute-